

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ І.ФРАНКА

УДК 34+ 140.8 : 821.161.2

Сучасні українські суспільствознавці значну увагу приділяють вітчизняній філософській та державно-правовій думці. Річ в тім, що українські мислителі протягом багатьох століть подавали важливі філософсько-правові ідеї щодо соціального та національного визволення українського народу, розробляли вагомі теоретичні питання, пов'язані з національним державотворенням. Визначне місце в історії української філософської та державно-правової думки займає І.Франко – видатний мислитель, письменник, філософ, правознавець та політичний діяч. Його колосальний інтелект виявив себе не тільки в поетичних, прозових, драматичних творах, а й у науково-публіцистичних працях, де викладені його оригінальні й глибоко філософські погляди на державу і право. Ці ідеї є важливими і для сучасної розбудови нашої держави, всього українського суспільства, що і визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі філософських поглядів І.Франка і критичне осмислення ним законодавства Австро-Угорської імперії та її конституції.

Новизна дослідження – це спроба комплексно висвітлити філософсько-правові погляди І.Франка на розв'язання суспільно-політичних проблем українського народу, особливо, що стосується реального забезпечення прав і свобод людини у контексті загальнолюдських цінностей. Звичайно, в останній час, особливо у зв'язку з відзначенням 150-річчя від дня народження І.Франка, з'явилося ряд фундаментально наукових праць сучасних вітчизняних дослідників. Однак в цих дослідженнях комплексно, як ми вище зазначили, не розглядається дана проблема. Отже, на наш погляд, сучасне франкознавство вимагає нового змістовного наповнення і це, зокрема, найбільш стосується філософсько-правового, державницького і націотворчого напрямку Каменяра. Для дослідження особливий інтерес становлять праці І.Франка, які не дуже були популярними у радянський час : «Народники й марксисти», «Соціалізм і соціал-демократизм», «Поза межами можливого», «Мислі о еволюції в історії людськості», «Що таке поступ?», «До історії соціалістичного руху», «Суспільно-політичні погляди М.Драгоманова» та його філософські художні твори «Мойсей», «Смерть Каїна», «Перехресні стежки» та ін. Вони надзвичайно цінні не тільки з точки зору піднятих у них філософських проблем, але й тому, що І.Франко подав

тут вагомі ідеї української державності та поставив питання щодо суспільного ідеалу, прав і свобод людини, забезпечення кращої долі і щастя української нації.

Доба, в якій прийшлося жити і творити великому мислителю, була в соціально-політичному та правовому плані надто складною. Західноукраїнські землі в складі Австро-Угорської імперії знаходились в колоніальному становищі, були сільськогосподарським додатком її економіки. Розподіл українських земель між двома монархіями прирік український народ на неволю, культурну відсталість і моральну деградацію. Жорсткий соціальний гніт посилювався національним приниженням і гнобленням. Аграрна реформа 1848 року та прийняття Австрійської конституції не принесли покращення на західноукраїнські землі. Це дало можливість тільки для поширення процесу капіталістичних відносин, які будувалися на національній, соціальній і правовій нерівності та гнобленні українського народу. В цих умовах центром національно-визвольного руху, який був відгуком на такі реалії суспільного життя, стала Східна Галичина.

І.Я.Франко належав до нового покоління української інтелігенції, яке було названо «Молода Україна». Така назва була започаткована промовою «Молода Україна, її становище і шлях», яку виголосив перед земляками-українцями в лютому 1890 року в Петербурзі випускник військово-правничої академії Т.Зіньківський. Слід зазначити, що І.Франко стає лідером цього покоління. Це пояснюється роллю Східної Галичини у розвитку соціальних, національних і політичних рухів, які відбувались на розчленованих між двома імперіями українських землях на рубежі Х/Х-XX століття. Галичина, за висловом М.Грушевського, стає центром подальшого розвитку всіх структурних компонентів культури. Тому на долю «Молодої України», в т.ч. чи не найперше - І.Франка, випадає місія вироблення нового світогляду, що включає в себе перш за все категорію поступу та філософії національної ідеї. «Поступ» був центральною категорією, навколо якого укладався світогляд І.Франка, як в молодому, так – з певним застереженням – і зрілому віці» [7,с.108]. Постаць І.Франка була винятково представницькою для цього покоління інтелігенції і вагомою в подальшому розвитку прогресивних світоглядних засад українського народу його національної самосвідомості. Тому не дивно, що Франка називали одним із найвідданіших речників поступу у Галицькій краї.

Євген Маланюк пише : « Пригадаймо собі добу, в якій народився і мусив формувати себе Франко. Це всевладне майже релігійне панування доктрини позитивізму, раціоналізму, соціалізму ба й анархізму. Прудон,

Маркс, Бакунін – це визначні апостоли й незахитані божища. Це віра в якийсь соціологічний дарвінізм з, мовляв, мирною еволюцією до земного раю... В консеквенції, як це сформулював хтось з Павликового оточення, символ віри був такий :

1. космополітизм у політиці,
2. натуралізм у штуці,
3. атеїзм у релігії (!)» [5, с.10]

«Для нас, - продовжує Є.Маланюк, - це звучить анекдотом і навіть дотепним. Але в 70-х, 80-х роках минулого століття (Х/Х – Н.С.). Ця гумористика далеко не була анекдотом, навіть на Заході Європи. Що ж говорити про наші терени і цілий Схід Європи...» [5, с.10]

Дослідження філософських поглядів І.Франка на сьогоднішній день є надто складним. У фундаментальній статті Б. Тихолоз «Іван Франко-філософ» [7, с.106-119], яка присвячена цій проблемі, вказує на те, що подальша розбудова франкознавства на сучасному етапі ускладнена тим, що в дослідженні творчості І.Франка склались (або складаються) два підходи, які пов'язані з різними історичними періодами, а саме : радянською добою та пострадянською добою, які і визначили « стереотипи, котрі значною мірою диктують характер і спосіб сприйняття» спадщини мислителя. «Над дослідниками і просто читачами, - пише Б.Тихолоз, - все ще виразно тяжіють ідеологічні штампи підрадянської доби, сконцентровані у метафоричному означенні «Каменяря». Франко – «революціонер-демократ», «матеріаліст», «войовничий атеїст», соціаліст, сим- патик та популяризатор марксизму, « науковий реаліст», лютий ворог усіляких «декадентів»[7, с.106] .

Річ в тім, що дослідники радянського періоду «прив'язували» його філософією до марксизму. «Для оцінки І.Франка в радянській історіографії і літературознавстві майже аксіомою стала формула, що він близько підійшов до марксизму» [4, с.319]. Правда, автор вказаного дослідження на смілюється тільки дещо в дипломатичній формі відзначити, що він не береться судити про точність такої аксіоми і особливо, що стосується «світогляду І.Франка, його філософії, економічних поглядів, розуміння історичного процесу, де Франко стояв на висоті свого часу»[4, с.319-320]. Однак далі цю тезу науковець не розвиває. Навпаки, наголошує на його «практичній участі в революційному русі, в пропаганді марксизму, ідей пролетарського інтернаціоналізму..., гострому класовому чутті і видатному таланті ученого-революціонера...»[4, с.320] Правда, С.Макаруч відзначає, що Франко «відходить від пошуку шляхів організації політичного авангарду трудящих мас», свідчило про «його **обмеженість** (виділено нами – С.Н.) як революційного діяча»[4, с.320].

Такі звинувачення як «обмеженість», нерозуміння тих чи інших позицій марксизму, особливо щодо національного питання та ін., були непоодинокими на адресу І Франка, який не зумів «дорости» до вершин ідей Маркса.

«З другого боку, - застерігає Б.Тихолоз, - формується нова система стандартів сприйняття, до певної міри генетично пов'язана з попередньою : Франко – «народник» (на соціальній звуженості цього поняття наголошувалось неодноразово, однак воно віднедавна набуло статусу ідеологічної політики, мало чим кращої від «буржуазного націоналіста»), антимодерніст, ...ретроград в естетиці та літературній теорії. Ця рецептивна модель, частково артикульована у працях С.Павличко, Я.Поліщука та інших послідовників, базується насамперед на літературних маніфестах раннього Франка... Обидві ці моделі «стара й нова», драма, що розходиться в часі, насправді мають спільний знаменник... - нерозуміння феномена Франка...» [7, с.106-107]

Не з погляду відповідних штампів до філософії Франка поставилась Оксана Забужко у своїй праці «Філософія української ідеї та європейський контекст : Франківський період»[3]. Вона виділяє екзистенційно-художній характер філософського мислення митця і те, що «філософ І.Франко більший у своїх художніх творах,...ніж у теоретичних працях»[3, с.57].

Відомий науковець з історії філософії України Вілен Горський пише, що аналіз творчої спадщини І.Франка свідчить про те, що чисто теоретико-філософських праць таких як трактат «Із секретів поетичної творчості» не так вже й багато. Але разом з тим, підкреслює він, «переважна більшість його розвідок, статей та інших нехудожніх творів містить багатий матеріал для історика філософії, який дає змогу збагнути масштаби філософської ерудиції мислителя, спрямованість його філософського пошуку»[2, с.237]. Крім цього, влучно, на наш погляд, вчений з цього приводу зауважує, що «І.Франко як філософ найбільш оригінальний і самобутній у своїх художніх творах, передусім в поемах, як жанрі чи не найсприятливішому для виразу філософських ідей засобами мистецтва»[2, с.237]. Отже, філософському пошукові Франка властивий, по-перше, екзистенційно-художній характер, і, по-друге, етико-антропологічне спрямування його філософії [2, с.239].

Філософські питання І.Франко порушує для пошуків розв'язання суспільно-політичних, державно-правових, моральних і національних проблем, прав і свобод людини. Тому ми можемо виділити етико-правову, антропологічну проблематику його творчих роздумів і його етико-антропологічний підхід до будь-яких філософських проблем. Так,

задумуючись над суспільним буттям русинів, І.Франко звертався до осмислення таких складних соціальних явищ як право, держава, влада, їх взаємозв'язку. Характеризуючи законодавство Австро-Угорської монархії, він не відривав його від держави, її політичної діяльності. Вникаючи в сутність законодавства тогочасної імперії, виходив із співвідношення права і закону, природних прав і свобод людини. У питаннях оцінки тогочасних реалій та вдосконалення права і держави Іван Франко виходить із позицій таких вселюдських цінностей, як природна рівність індивідів, свобода, соціальна справедливість та політична рівноправність людей. З цього приводу І. Франко пише: „Відти конечно впливає **конституціоналізм** новочасних держав, незвісний в давнину, так як незвісний був сучасний капіталізм»[9, с.132]. Однак мислитель, даючи філософський аналіз реального тогочасного конституціоналізму, робить висновок: «Конституціоналізм, так як і капіталізм опирається на свободі, але він ще не свобода. Свобода тут не тільки в теорії, рівність тут не тільки в **букві права**»(виділено нами –Н.С.), а на ділі гніт сильнішого над слабшим, нерівність економічна. В теорії капіталізм знає тільки вольні одиниці, конституціоналізм знає тільки вольних горожан, а на ділі бачимо зовсім не те, бачимо два ворожі табори: багатів і бідних, т.е. економічно сильних і слабих, т.е. вольних невольників» [9, с.132]. З цього висновку впливає те, що І.Франко як філософ, характеризуючи стан суспільства, не переносить теорію конституціоналізму «живцем» на питання суспільні [9, с.82-83]. Прийняття конституцій в тих чи інших сучасних йому державах, в тому числі і в Австро-Угорській імперії, тобто проголошення конституціоналізму ще автоматично не забезпечує реальних прав і свобод для усіх громадян, бо „робочий люд не має майже ніяких прав: його кожний багач і кривдить, і обдирає, і туманить, і ще й ганьбить в додатку” [11, с.161]. Мислитель також відзначає, що поняття «буква права», з точки зору філософії права, ще не є «духом права», сутністю права, яка (сутність) може мати вираження тільки в єдності правової рівності, правової справедливості та правової свободи. Бо, перш за все, економічна нерівність, на думку І.Франка, зводить нанівець такі цінності як: свобода, рівність, справедливість. Тому І.Франко у своїй праці «Чого ми хочемо» чітко констатує, що головним змістом робітничого питання є забезпечення соціальної справедливості та ліквідація нерівності, особливо – економічної [10, с.26].

Основоположною тезою для І.Франка були ідеї Просвітництва про те, що людина сама собою є певним буттям, від своєї природи є вільною істотою і має належні їй відповідні невід'ємні від її сутності права. Оскільки природа людина є однаковою в усіх людей, то всі вони одина-

кові у цих правах, рівні в них. Отже, права і свободи людини є не штучними, придуманими чи установленими волею влади. Вони мають інше походження. «Свою значущість права людини набувають через те, що вони є природним здобутком людини...»[8, с.191]

Участь Франка у виборній кампанії свідчить про те, що він був добре обізнаний з різними галузями права, особливо - конституційного, цивільного та земельного. Виступаючи на селянському вічі у Львові у листопаді 1896 року Франко, звертаючись до присутніх, відзначивши важке «економічне положення галицького селянства», закликав їх «самим собі помагати», всі селяни повинні «пізнати свою нужду, бути її свідомі» і «разом її усунути.» Більше того, наголосив промовець : «... селянство мусить стати силою політичною. Треба раз вже положити сему кінець, щоби не шили нам сукмани ті, котрі не брали з нас міри. **Конституція не зла річ, та лихо в тім, що не припасували її до нас**» (виділено нами – Н.С.)[6, с.187].

На цьому ж віче І.Франко був надто активний, виступав декілька разів, звертав увагу присутніх на неточні або неправдиві вислови виступаючих. Добре розуміючи в чому причина селянських бід, він спростовує думку тих, хто вважає, що цісар не знає про «хлопську біду» і тому такі реалії селянського життя. Вносить конкретні пропозиції про необхідність реформи «закону громадського, про потребу зміни закону дорогового, про закон ловецький і про реформу ординації виборчої»[6, с.190]. І.Франко назвав Конституцію 1867 року «клочком паперу», у своїх працях, виступах на зборах перед населенням Галичини, у пресі, на конкретних прикладах доводив несправедливість та антидемократичність її положень. Він говорив, що проголошення ряду демократичних інститутів у Австро-Угорщині було лише тактичним маневром, тому що, по-перше, основний закон встановлював нерівність, по-друге, значна частина інших австрійських законів знецінювала конституційний закон, тому особисте значення людини в суспільстві залежало від наявності у неї капіталу, а для бідних людей права і свободи в дійсності не існували. Звідси, заможні люди мали суспільну вагу, а людина бідна мала нульове значення в суспільстві. Таким чином, задекларовані конституційні свободи в дійсності для незаможних не існують, вони не можуть поскаржитись на несправедливість і нерівність [1, с.154-155].

Узагальнюючи вищенаведене, можна дійти таких висновків, що :

1. філософсько-правові погляди І.Франка важко вписати в ту чи іншу філософську систему. Філософські ідеї його доби та і попередніх часів він критично переосмислював і направляв на життєву конкретику свого часу. Його погляди були сконцентровані на питаннях людського

прогресу, гуманізму, проблемах філософії права, правах і свободах людини та праві нації на самостійну незалежну і власну державу, які мають актуальне значення для сучасного державотворення.

2. В контексті моральних чеснот, прав і свобод людини І.Франко намагається розв'язати на національному ґрунті людські філософські і державно-правові проблеми. У питаннях оцінки тогочасних реалій суспільного життя, бачення шляхів удосконалення держави і права мислитель виходить із засад таких вселюдських цінностей, як природна рівність індивідів, свобода, соціальна і правова справедливість та рівноправність людей.

1. В.Кульчицький, Б.Тищик. Історія держави і права України, навч. посібник. Випуск другий, доповнений. Львів ЛНУ, 2000
2. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. Навч. посіб.-К.: Наукова думка, 2001.-375 с.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст : Франківський період. - К.: Наукова думка, 1992.-116 с.
4. Іван Франко і світова культура : Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО // Львів 11-15 вересня 1986 р. У 3-х кн. - Кн. 1.- К. : Наукова думка, 1990.- с. 319
5. Маланок Є. Франко як явище інтелекту. // Українська мова й література в середніх школах. – 2002.-№ 2.- с.8-13
6. Тетяна Космеда. Комунікативна компетенція Івана Франка : між- культурні, інтерперсональні, риторичні виміри. – Львів : «Видавництво «ПАІС», 2006.- 326 с.
7. Тихолоз Б. Іван Франко – філософ (До характеристики стилю та еволюції мислення) // Сучасність. – 2002. - № 12. – с.106-119
8. Філософія права: Навч. посібник / За заг. ред. М.В.Костицького, Б.Ф. Чміля. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - 336 с.
9. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості // Франко І. Зібр.тв.: У 50 т. – К., 1986.- Т.45. – с.76-139.
10. Франко І. Чого ми хочемо // Франко І. Зібр.тв.: У 50 т. – К., 1986.- Т. 44, кн. 1 – с.25-27.
11. Франко І. Чого хоче галицька робітницька громада // Франко І. Зібр.тв.: У 50 т. – К., 1986.- т. 44, кн.1. – с. 151-164.

Savetchuk N.M.

Philosophical and legal Views of Ivan Franko

The article deals with philosophical and legal outlook of Ivan Franko and his views on the problems of law, state, rights and freedoms of people, and constitutionalism.

Key words: philosophical views, legal views, state, law, rights and freedoms, constitution.